

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Niemi-Pynttäri, Risto

Title: Bachelard: Vesi ja unet

Year: 2015

Version:

Please cite the original version:

Niemi-Pynttäri, R. (2015). Bachelard: Vesi ja unet. Maailmankirjat.
Käännöskirjallisuuden verkkolehti, 25.5.2015. <http://www.maailmankirjat.maape.net/?p=1997>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Bachelard: Vesi ja unet

RISTO NIEMI-PYNTTÄRI (25.5.2015)

Luonnon ja haaveilun rinnastaminen on perin juurin romanttista, ja voi jäädä kovin epämääräiseksi, mutta konkretisoituessaan ja materialisoituessaan se paljastuu erityisen kiinnostavaksi. Gaston Bachelard huomasi jo v. 1941 että luonnosta ei konkreettisuutta puutu. Tieteenfilosofina tunnettu professori koki kääntymyksen luontoon ja runouteen. Hän jätti Sorbonnen postinsa ja aloitti suuren projektin, jonka tavoitteena oli hahmottaa materiaalista alitajuntaa luontokokemuksissa.

Nykyinen teorettinen kiinnostus materiaaliseen ja affektiiviseen käy samaan suuntaan, mutta aivan toisessa maailmassa. Bachelard palasi maan ilman, veden ja tulen elementteihin. Hänelle maaseutu oli materiaalistien elementtien valtaa, nykyään vastaava kokemus on ekologinen ja ruumiillinen.

Hänelle maaseutu oli lähes ajaton. Se on jopa kohtalokasta hänen teorialleen luonnon ja haaveilun yhteisestä prosessista, monet kuvat ovat vanhentuneita. Bachelard koki, että kaukaa 20-luvulta, hänen lapsuutensa talonpoikaisen materiaalisuuden elementit olisivat jotenkin ikuisia, arkkityypisiä. Vaeltelut Champangen laaksoissa, vuorilla ja virroilla, eivät ole kokemuksena samanlaisia enää sata vuotta myöhemmin.

Minä luin tätä Bachelardin teosta ensi kertaa 80-luvun lopulla. Graduni, Luonto -fraasin radikalisointi Martin Heideggerin filosofiassa, oli juuri julkaistu, oli kesä ja laadin syksyä varten luentoa otsikolla "Luonto ja romaani". Oleskelin rannoilla ja saarissa lukemassa "Water and Dreams" teosta.

Noiden vuosien jälkeenkin tuntuu siltä, että vastaavalla poeettisella voimalla ei ole vielääkään tehty materiaalistien mielikuvituksen filosofiaa. Kiinnostavia yrityksiä on löydettävissä uusmaterialistien kirjavasta joukosta, monia on innostanut Jane Bennettin *Vibrant Matter: A political ecology of things* (2010).

Bachelard puhuu materiaalisesta mielikuvituksesta, ja katsoo että evoluution jäljiltä luonnon peruselementit vaikuttavat yhä alitajunnassamme. Maa vesi, tuli ja ilma olivat luonnon ainekset ennen luonnontieteitä, Bachelardin mukaan ne ovat pysyneet keskeisinä alitajuisen elementteinä. Sen sijaan että hakisimme nykytietämyksen mukaan päivitettyjä ekologisia unelmia, voimme hakeutua samalle alueelle kirjallisuuden ja materiaalistien fantasioiden kautta.

Mielikuvituksen tunnettu mentaalinen taito liitetään kuviin. Bachelardille se ei riitä, materiaallinen mielikuviutus kulkee syvemmällä, eikä sitä tarkkaan ottaen voi puhua mielen kuvina, koska se ei visualisoi materiaa vaan kokee sen.

Tiedämme, että visuaalinen luonnon kauneuden ihailu on myöhäinen ilmiö – silmille se räjähti vasta modernina aikana. Vanhassa kirjallisuudessa on vähän maisemien ja ympäristön kuvailua, mutta luonnon läsnäolon voi aistia toista kautta.

Bachelard ei tästä puhu, mutta hän käyttää jo kadonnutta ilmaisua ”luonnontunne”. Hän antaa mahdollisuuden ymmärtää, millaiseen materiaaliseen unelmointiin luonnontunne voisi liittyä. Vedet ja maat ovat läsnä ja mukana unissa visuaalisilta vaikuttavina elementteinä, mutta ei maisemina vaan ennen kaikkea tunteina.

Bachelard oli merkittävä tieteenfilosofi, joka yli 50 vuotiaana professorina koki voimakkaan kääntymyksen luontoon ja runouteen. Tieteenfilosofina Bachelard oli tarkastellut mm. rationaalisen ajattelun kehitystä ja historiaa, ja kääntymyksensä jälkeen – omistautuessaan materiaalisen mielikuvituksen tutkimiselle – Bachelard katsoi, että alitajunta on evoluution myötä kehittynyt läheisessä yhteydessä luontoon. Samalla on selvää, että alitajunnassa kosketus luontoon on voimakkaampi kuin rationaalisella tasolla. ”Unien psykoanalyysin lisäksi pitäisi olla unien psykofysiikka ja psykokeemia” hän sanoi.

Bachelardia kiinnosti alkukantainen materiaallinen uneksunta sekä käsitys ruumiillisuudesta. Veden vaikutus unissa ei ole vain kuvina, vaan myös ruumiillisena kokemuksena: rauhaton myllertäminen vuoteessa tai tyyni rauha ovat vesillä olemisen analogioita. Keväisten vesien yhteydessä Bachelard viittaa ”raikkauteen” se on ruumiillinen ja välittömästi aistittava veden ominaisuus. Samankaltainen, myöhemmin esille nouseva ominaisuus on lämmin kosteus, se saa kasvit versomaan ja vaikuttaa ihmisen unelmissa.

Vesi on puhdistumisen elementti, ja juuri siksi likaantuneen veden mielikuvat ovat voimakkaampia:

”Tämä rikkiraastetu joki, tämä vieras joki, kaiken kuonan purkautumisväylä, liuskekiven ja sulan lyijyn värinen pilssivesi, joka siellä täällä kuohahtelee vihertävinä pyörteinä, liejuisen rihkaman tähdittämänä, kurluttaa sulkuporteilla ja katoaa muurin autoista.”

Inho saatetta kohtaan tässä Huysmasin kuvauksessa on Bachelardin mukaan mahdollista, koska vesi omaksuu kaiken, ottaa kaiken sotkun omakseen ja vie.

Vesi jää erityisen helposti pintapuoliseksi elementiksi. Bachelardin mukaan runouden aineistossa on erittäin runsaasti veteen liittyvää visuaalista kitschiä: kimaltavia muodon kuvajaisia. Hänen kiinnostuksensa kohdistuu muotojen sijaan materiaan. Ikään kuin veden pinnallisuuden alla eläisi syvempiä tunteita.

Bachelard myöntää teoksessaan, että vielä hän ei ole päässyt veden kanssa yhtä hyvään jäsentelyyn, kuin edellisessä (suomentamaton) Tulen psykoanalyysi -teoksessaan. Materiaalisen uneksunnan ensimmäinen elementti oli hänelle tuli. Osuvasti ”maailmanpalon” aikaan 1938 julkaistu teos olikin huima uusi askel ranskalaisen intellektualismin historiassa. Unelmoidessaan vedestä Bachelard tahtoo rauhaa, ja myöntää, että vesi avautuu hitaasti. Kuvajaiset, jotka temppuilevat vesi-elementin pinnalla, haittaavat myös hänen työskentelyään vesi-aineiden kanssa.

Bachelard joutuu hänelle harvinaisen tehtävän eteen, eli poistamaan vanhentunutta rojua. Hän käsittelee laajasti mm. joutsen-symboliikkaa löytääkseen joutsenen, joka tuntuu veden kiillottamalta, virtauksen silottamalta. Hän tarkastelee, kuinka eroottinen roju on peittänyt joutsenen ja tehnyt siitä pelkän kiertoilmaisun. Joutsen on vain alastoman kaunottaren kiertoilmaus. Samalla joutsenen eroottinen voima on kadonnut, koska Bachelardin mukaan, joutsenen eroottisuus voi vaikuttaa vain silloin kun uneksija on täysin viaton vailla alastonkuvia. Nykyaikainen lukija tunnistaa, että myös jotkut Bachelardin omat mielikuvat ovat jo vanhentuneet, eikä niissä ole enää sitä voimaa, mitä hän on niissä joskus nähnyt.

Bachelardille keskeinen syvien vesien uneksija on Edgar Alan Poe, hän ei tyydy vedenpinnan kuvajaisiin. Silti nämä vesikuvat tuntuvat vanhentuneen ja menettäneen voimansa. Bachelardin mukaan Poen vesikuvien virta suuntautuu tarkasti kuolevan äidin suuntaan. Tumma ja syvä, hidas ja raskas vesi on siellä minne äitikin on hautautunut:

”Puiden varjot lankeavat raskaina veteen ja näyttävät hautautuvan sinne, kyllästävän syvyydet pimeydellä.”

Poen kautta Bachelard pyrkii osoittamaan, että ”materia on muodon tiedostamaton”. Veden pinta ei riitä, vesi itsessään vaatii koko massallaan tilaa mielessämme. Silti tuntuu kuin Bachelard tarvitsisi teoriaansa varten suuren kirjallisen hahmon, Poen, mutta esimerkit eivät vakuuta vaikka teoria olisikin kiinnostava.

Vaikuttavampana oppaana pinnasta syvyyteen on Narkissos. Hän ihailee itseään veden pinnasta tietäen, että kuvajaisen alla on syvä vesi. Bachelardin tulkinta muistuttaa narsismista peiliä syvempänä lähteenä. Narkissos hakeutuu kaukana metsässä olevalle lähteelle. Sen lisäksi, että Narkissos katselee itseään veden pinnasta, hän löytää paremman minänsä yksinäisyyden ja veden syvyyden avulla. Hän ei ole vain pinnallinen vaan myös syvälinen; kuten Bachelardin mukaan kaikki jotka viihtyvät veden äärellä.

Bachelard muistuttaa kuitenkin, että Narkissos ei jäänyt ihailemaan edes syvintä itseään, vaan hänellä oli onni kohdata Ekho. Kaiku ja ääni herättää hänessä rakkauden. Kuvapinnan ja veden syvyyden äärellä ollut Narkissos löytää jotain aivan muuta olennosta, joka on pelkkää ääntä ja puhetta. Siirtymä lähteeltä virran äärelle merkitsee rakkauden tuomaa muutosta Narkissokselle, virran puhelias liplatus, loputon keskustelu Ekhon kanssa merkitsi pysyvää onnea.

Kharon myytti lautturista ei Bachelardin mukaan ole erityisen elinvoimainen, muut vedessä matkaamisen ja ajelehtimisen kuvat ovat vaikuttavampia. Moderni aika on ohjannut mieltämme Ofelia-myytin suuntaan.

Ofelia -myytissä, jonka Shakespeare kertoo Hamletissa, rinnastuvat nuori nainen, kukat ja virta. Kuvista keskeisin on kuva virrassa ajelehtivista hiuksista. Bachelardin mukaan näky kelluvista hiuksista ilmaisee lähes sellaisenaan koko Ofelia -myytin. Se saa ajattelemaan virtaavaa vettä, lainehtivat hiukset ovat alusta asti olleet Ofeliaa ympäröivä kohtalo, josta hän itse ei ole tiennyt mitään. Bachelard sanoo, että Ofelian hautaaminen maahan mitätöi hänen voimansa, se sinetöi hänen elämänsä turhaksi. Ofelia olisi pitänyt päästää virtaan. Nykyisissä Hamlet –tulkinnoissa sama asia on noussut esille toista kautta. Rituaalinen siirtymä perheen turvasta avioliiton turvaan epäonnistuu Ofelian kohdalla, hän jää irralleen. Virrassa ajelehtiva korsi on Ofelia, kohtalomme mitättömyyden symboli.

Veden ja kuoleman aihetta käsitellessään Bachelard puhuu luonnonkansojen hautausrituaaleista eräänlaisena mielikuvatyöskentelynä. Luonnon neljä elementtiä vaikuttaa myös niissä. Materiaalisuuden unelmointia on maahan tai veteen hautaaminen, ja kuolleen häviäminen ilmaan tai tuleen käsittelevät myös kuolemaa psyykkisellä tasolla. Polttohautaus tai ruumiin nostaminen korkealle paikalle, uhriksi linnuille, kertoo omaa kieltään menetyksestä. Toisaalta maahan hautaaminen ja ylösnousemuksen sisältää ajatuksen uudestisyntymästä tai matkasta horisontin taa. Mikään muu hautaustapa ei ilmaise matkaa niin selvästi, kuin lautassa merelle lähetetty ruumis. Bachelard korostaa, että samalla meren aaltoihin hautaaminen ilmaisee epävarmuutta. Ruumis luovutettiin kuolemalle, totaalille ja turvattomalle kuolemalle, kuollut hylättiin aaltojen armoille.

Toisaalta Bachelard kysyy, onko kuollut, joka lähetetään lautalla merelle, pikemminkin ensimmäinen tutkimusmatkaja. ”Oliko Kuolema ensimmäinen merenkulkija?”

Vaikka Bachelard nauttii myyteistä, hän käyttää niiden kuvastoa huomattavan kriittisesti. Koko teoksen ajan Bachelard käy keskustelua veden kanssa, ja lopuksi hän kääntyy jopa itse merta vastaan, moittien sitä epäonnistuneeksi vedeksi. Myytit meren jumalista eivät muuta tätä käsitystä, meri ei yllä ihmisen syvimpiin mielikuviin asti samalla tavalla kuin makeat vedet. Jo tuo sana ”makeat vedet” resonoi syvimpien inhimillisyyden lähteiden kanssa, imeväisen kanssa, tavalla johon meri ei kykene. Imeväinen rakastaa materiaa, ja tämä kiintymys ohjaa uneksijaa kohti maitoisia metaforia. Luonnonvesien, järvien ja jokien vedessä ei ole mitään maitoista, ne eivät ole ”makeita vesiä” muuten kuin suolaisten vastakohtana. Tämä tarjoaa syvän tiedostamattoman tunnepohjan veteen liittyville mielikuville. Psykoanalyttiseltä kannalta, ”uneksunnan pääjuuri on varhaislapsuuden suuressa ja yksinkertaisessa tiedostamattomassa” Bachelard toteaa. Siksi kaikki vesi on maitoa, jopa meri on maitoa mutta ei meille vaan kaloille:

”Näissä ravitsevissa vesissä on tiheästi kaikenlaisia rasvahiukkasia, soveliaita pehmeille kaloille, jotka laiskasti avaavat suunsa ja imevät ne sisäänsä. Ne saavat ravintonsa kuin sikiöt äitinsä kohdusta. Tietävätkö ne edes nielevänsä, tuskinpa. Meren mikroskooppinen ravinto on kuin maitoa, joka ujuu niihin.”

Gaston Bachelard: *Vesi ja unet, essee materiaalisesta mielikuvituksesta* (suom. Jan Blomstedt, n. 2015)